

The Concept of Sufficiency in Architecture แนวคิดความพอเพียงในสถาปัตยกรรม

Anuwat Toemchoem^{1}*

Department of Architecture, Graduate School, Silpakorn University

อนุวัฒน์ เต็มเจิม^{2}*

ภาควิชาสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

toemchoem_a@su.ac.th

Adisorn Srisaowanunt³

Department of Architecture, Faculty of Architecture, Silpakorn University

อดิสร ศรีเสาวนนท์⁴

ภาควิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

adisorn_s@yahoo.com

**Corresponding Author*

Received : 2068-08-21

Revised : 2068-11-26

Accepted : 2068-12-15

¹ Doctor of Philosophy Program in Architecture, Graduate School, Silpakorn University

² นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

³ Assistant Professor, Ph.D.

⁴ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.

Abstract

Sufficiency (phophiang) is a cultural term that Thai people are familiar with and understand through the Philosophy of Sufficiency Economy (PSE). Beyond its use as a national development policy, the principle has also been widely applied to various sectors, including architecture, hence the term "sufficiency architecture (SA)." However, SA has not been adequately studied over time. This article aims 1) to present a study of the concept of sufficiency and its application to architecture, 2) to expand on its meaning and proposes a definition of SA, and 3) to identify the design factors of SA. This study utilized a qualitative approach within a conceptual research framework. A non-systematic literature review of diverse sources was conducted, followed by thematic analysis to extract key conceptual principles or components that could be synthesized to further define the design factors of SA. The study revealed that sufficiency is a universal concept and a sustainability strategy that overlaps with the PSE. Although its roots differ, they share three common goals: well-being, social justice, and ecological balance. Applying the concept of sufficiency to architecture serves as a strategy for managing existing buildings to their full potential, avoiding new construction and reducing unnecessary resource consumption. In this study, sufficiency is used as a conceptual design approach. SA is defined as "architecture that adequately meets architectural basic needs, using space, materials, and energy resources in moderation, and constructed appropriately for the context." This is reflected in the synthesis of design factors, comprising three architectural formation factors: basic needs, personal condition, and context, guided by the sufficiency factor, namely, enoughness, moderation, and appropriateness, respectively. To achieve each goal and achieve sufficiency architecture, a diverse range of architectural knowledge and design strategies are required. This study presents design factors that are an important part of the sufficiency architecture design framework.

Keywords: sufficiency architecture, phophiang, enoughness, moderation, appropriateness

บทคัดย่อ

ความพอเพียงเป็นคำทางวัฒนธรรมที่คนไทยคุ้นเคยดีและเข้าใจความหมายผ่านปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งนอกจากใช้เป็นนโยบายการพัฒนาประเทศแล้วยังมีการนำหลักการไปประยุกต์ใช้กับภาคส่วนต่าง ๆ อย่างกว้างขวางรวมทั้งภาคส่วนสถาปัตยกรรม ดังที่เรียกว่า “สถาปัตยกรรมพอเพียง” แต่ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาสถาปัตยกรรมพอเพียงยังไม่มีการศึกษาอย่างเพียงพอเท่าใดนัก บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อนำเสนอการศึกษาแนวคิดความพอเพียงและการนำแนวคิดมาสู่งานสถาปัตยกรรม 2) เพื่อขยายความหมายและเสนอนิยามของสถาปัตยกรรมพอเพียง และ 3) เพื่อกำหนดปัจจัยการออกแบบสถาปัตยกรรมพอเพียง การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพในกรอบการวิจัยเชิงแนวคิดด้วยการทบทวนวรรณกรรมแบบไม่ใช้ระบบจากแหล่งข้อมูลหลากหลาย จากนั้นจึงใช้การวิเคราะห์เชิงประเด็นเพื่อสกัดหลักการหรือองค์ประกอบสำคัญเชิงแนวคิดที่จะนำไปสู่การออกแบบสถาปัตยกรรมพอเพียงอีกขั้นหนึ่ง การศึกษาพบว่า ความพอเพียงเป็นแนวคิดสากลและเป็นหนึ่งในกลยุทธ์เพื่อความยั่งยืนที่ทับซ้อนกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง แม้ว่ามีรากฐานต่างที่มา แต่ก็มีจุดมุ่งหมายที่สอดคล้องกันในสามมิติ ได้แก่ ความเป็นอยู่ที่ดี ความยุติธรรมทางสังคม และความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ การนำแนวคิดความพอเพียงมาสู่สถาปัตยกรรมเพื่อเป็นกลยุทธ์ในการจัดการพื้นที่อาคารที่มีอยู่แล้วให้ใช้งานได้เต็มศักยภาพมากขึ้นโดยหลีกเลี่ยงการสร้างใหม่ ลดการใช้ทรัพยากรโดยไม่จำเป็น และในการศึกษานี้ความพอเพียงใช้เป็นแนวคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรม โดยนิยามสถาปัตยกรรมพอเพียงได้ว่า เป็น “สถาปัตยกรรมที่ตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานทางสถาปัตยกรรมที่เพียงพอ โดยใช้ทรัพยากรพื้นที่ วัสดุ พลังงานอย่างพอประมาณ และสร้างขึ้นอย่างเหมาะสมกับบริบท” ซึ่งสะท้อนจากการสังเคราะห์ปัจจัยการออกแบบ กอปรด้วยปัจจัยการก่อรูปทางสถาปัตยกรรมสามประการ ได้แก่ ความจำเป็นพื้นฐาน ทัศนภาพ และบริบท โดยมีปัจจัยความพอเพียงกำกับคือ เพียงพอ พอประมาณ และเหมาะสมตามลำดับ การปฏิบัติเพื่อจะบรรลุแต่ละเป้าหมายและนำไปสู่สถาปัตยกรรมพอเพียงได้จำเป็นต้องอาศัยองค์ความรู้ทางสถาปัตยกรรมและกลยุทธ์การออกแบบที่หลากหลาย การศึกษานี้เสนอปัจจัยการออกแบบที่เป็นส่วนสำคัญของกรอบแนวคิดการออกแบบสถาปัตยกรรมพอเพียง

คำสำคัญ: สถาปัตยกรรมพอเพียง ความพอเพียง ความเพียงพอ ความพอประมาณ ความเหมาะสม

บทนำ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงครั้งแรกเมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2517 ในครั้งที่ทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่นิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ แต่แฝงอยู่ในความหมายของ “ความพอมี พอกิน พอใช้” และทรงมีพระราชดำรัสเป็นระยะเรื่อยมาจวบจนเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540 ที่ทรงมีพระราชดำรัสอย่างเป็นทางการว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” (Aphichai Phanthasen, 2006: 39-42) ภายหลังจึงได้ประมวลขึ้นเป็นปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (The Philosophy of Sufficiency Economy) และนับแต่นั้นมาคำว่า “พอเพียง” และมโนทัศน์ “ความพอเพียง” ได้เข้ามาอยู่ในการรับรู้ของคนไทยเรื่อยมาเป็นลำดับ และเป็นส่วนหนึ่งของสังคมวัฒนธรรมไทยร่วมสมัยซึ่งครอบคลุมมิติต่าง ๆ อย่างกว้างขวางไม่ใช่เพียงมิติทางเศรษฐกิจตามชื่อของปรัชญาเท่านั้น ดังจะเห็นได้ว่าการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้กับศาสตร์และกิจกรรมต่าง ๆ กันอย่างกว้างขวาง ทั้งในระดับบุคคล ไปจนถึงระดับประเทศที่ได้ยึดถือปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการพัฒนาและบริหารประเทศโดยบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) เป็นต้นมาถึงฉบับปัจจุบัน

อย่างไรก็ดี ความพอเพียงนี้แม้จะเป็นคำที่คุ้นเคยในปัจจุบันและมีรูปคำอันเรียบง่าย ทว่ามีความหมายเป็นนามธรรมอันลึกซึ้งยากแก่การเข้าใจได้อย่างถ่องแท้ และเมื่อนำมาประกอบเข้ากับคำอื่นก็ย่อมทำให้เกิดคำที่มีความหมายเป็นนามธรรมไปด้วย เช่น วิถีชีวิตพอเพียง เกษตรพอเพียง ชุมชนพอเพียง และในการศึกษานี้ สถาปัตยกรรมพอเพียงซึ่งเป็นวาทกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยตรง ปรากฏเป็นสาธารณะครั้งแรกโดยสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์เพื่อเป็นทิศทางการทำงานของสมาคมนาว พ.ศ. 2551 ด้วยแนวคิด “สถาปัตยกรรมบนพื้นฐานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง” และได้กลายเป็นแนวคิดที่รู้จักกันทั่วไปตั้งแต่นั้นมาในชื่อว่า “สถาปัตยกรรมพอเพียง” อย่างไรก็ตาม เช่นเดียวกับความพอเพียง สถาปัตยกรรมพอเพียงแม้จะกลายเป็นคำที่คุ้นเคยและถูกหยิบยกขึ้นเพื่ออ้างถึงนัยแห่งคุณค่าที่พิเศษกว่าสถาปัตยกรรมทั่วไปแต่ก็แฝงความเป็นนามธรรมและความเข้าใจต่อความพอเพียงอย่างเฝิน ๆ และคลุมเครืออย่างนั้นเช่นกัน ในสถานการณ์นี้ เพื่อที่จะอธิบายความหมายของสถาปัตยกรรมพอเพียงจึงมีการยกเอาสถาปัตยกรรมรูปแบบต่าง ๆ ขึ้นเทียบเคียง เช่น สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (vernacular architecture) สถาปัตยกรรมแบบกร้าวเถื่อน (brutalist architecture) สถาปัตยกรรมประโยชน์ใช้สอยนิยม (functionalist architecture) สถาปัตยกรรมจุลนิยม (minimalist architecture) หรืออื่น ๆ เนื่องจากเห็นว่า มีคุณลักษณะบางประการที่สอดคล้องกับความพอเพียง อย่างไรก็ตาม การอธิบายและทำความเข้าใจความหมายผ่านรูปแบบสถาปัตยกรรมเหล่านั้นยังไม่เป็นนิยามเฉพาะที่ตรงและครอบคลุมเพียงพอ

ดังนั้นการทำความเข้าใจความหมายที่แท้จริงและการต่อยอดแนวคิดสถาปัตยกรรมพอเพียงอันเป็นแนวคิดทางสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นในบริบทของไทยเองจึงสมควรยกขึ้นเป็นประเด็นศึกษาให้ลึกและกว้างยิ่งขึ้น ซึ่งอาจเป็นการมองย้อนกลับไปทบทวนกำเนิดของแนวคิด อันได้แก่ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเองรวมไปถึงรากฐานจากพระพุทธศาสนาประการหนึ่ง กับการมีอยู่ของแนวคิดความพอเพียงที่อาจแฝงอยู่ในทฤษฎีและงานสถาปัตยกรรมที่สะท้อนเป็นรูปปรากฏให้พอสังเกตได้อีกประการหนึ่ง เพื่อที่จะอธิบายได้อย่างหนักแน่นขึ้นถึงความหมายเฉพาะของแนวคิดนี้ในงานสถาปัตยกรรม

วัตถุประสงค์และวิธีการศึกษา

บทความนี้มีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อนำเสนอการศึกษาแนวคิดความพอเพียงและการนำแนวคิดความพอเพียงมาสู่งานสถาปัตยกรรม 2) เพื่อขยายความหมายและเสนอานิยามของสถาปัตยกรรมพอเพียง และ 3) เพื่อกำหนดปัจจัยการออกแบบสถาปัตยกรรมพอเพียง

วิธีการศึกษาเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพในการรอบการวิจัยเชิงแนวคิด (conceptual research) โดยวิธีการทบทวนวรรณกรรมแบบไม่ใช้ระบบ (non-systematic literature review) จากแหล่งข้อมูลหลากหลายของวรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ครอบคลุมมิติความกว้างของแนวคิดนี้ การค้นหาโดยใช้คำสำคัญทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษด้วยคำว่า

“พอเพียง” และ “sufficiency” เป็นคำค้นหลักร่วมกับการผสมกับคำที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ เช่น “เชิงนิเวศ” “ecological” “eco-” “ที่ยั่งยืน” “sustainable” และคำสำคัญที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรม เช่น “สถาปัตยกรรม” “architecture” “อาคาร” “building” และ “สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง” “built environment” เมื่ออ่านพิจารณาแล้ววรรณกรรมที่ไม่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์จะถูกคัดออก จากนั้นจึงใช้การวิเคราะห์เชิงประเด็น (thematic analysis) เพื่อสกัดหลักการหรือองค์ประกอบสำคัญเชิงแนวคิดที่จะนำไปสังเคราะห์ปัจจัยการออกแบบสถาปัตยกรรมพอเพียงอีกชั้นหนึ่ง

ที่มาของแนวคิดความพอเพียง

แนวคิดความพอเพียงได้รับการปกป้องมาอย่างยาวนานตลอดประวัติศาสตร์และทั่วโลกในภูมิปัญญาและประเพณีทางจิตวิญญาณ (Alexander, 2018: 118) ซึ่งต่างมีมุมมองที่ทับซ้อนกัน เช่น “ทางสายกลาง (the middle way)” ของพระพุทธเจ้า “ความรู้จักประมาณ (moderation)” ของโสกราตีส เพลโต อริสโตเติล และเอพิคิวรัส “ความเรียบง่ายแบบสุดโต่ง (radical simplicity)” ของมหาตมะ คานธี แนวความคิดเกี่ยวกับเทคโนโลยีระดับกลาง (intermediate technology) เศรษฐศาสตร์ของชาวพุทธ และทัศนะ “เล็กนั้นงาม (small is beautiful)” ของชูเมกเกอร์ (E. F. Schumacher) รวมถึงแนวปฏิบัติบางประการเกี่ยวกับความพอเพียงในรูปแบบสังคมอย่างชุมชนชาวอามิช (Amish) ที่มีวิถีชีวิตเรียบง่ายแบบหมู่บ้านเชิงนิเวศร่วมสมัย ขณะที่แนวปฏิบัติอื่น ๆ อย่าง เฮนรี เดวิด ธอโร ได้ทดลองสำรวจรูปแบบชีวิตเรียบง่ายอย่างปัจเจกชน เช่นเดียวกับการเคลื่อนไหว “ความเรียบง่ายโดยสมัครใจ (voluntary simplicity)” ที่มองว่า วิถีชีวิตแห่งความพอเพียงเป็นเส้นทางที่ส่งผลกระทบน้อยอันนำไปสู่คุณภาพชีวิตที่เพิ่มขึ้น

เมื่ออันเวลาผ่านไปอารยธรรมมนุษย์ได้พัฒนาเป็นสังคมแห่งวัฒนธรรมบริโภคนิยมและวัตถุนิยมที่ออกห่างจากวิถีแบบพอเพียงในอดีต สู่การเสพสุขสมความมั่งคั่งและใช้ทรัพยากรมากขึ้นจนเกินสมดุลของธรรมชาติเป็นต้นเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมและภัยคุกคามต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์เองอย่างปัจจุบัน การตระหนักได้ถึงปัญหานี้จึงเป็นที่มาของแนวทางการพัฒนาใหม่ที่เรียกว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ที่เสนอในรายงาน “อนาคตร่วมกันของเรา (Our Common Future)” โดยคณะกรรมการการบริบูรณ์แห่งโลกในปี ค.ศ. 1987 เพื่อเป็นข้อตกลงร่วมกันในแนวทางการพัฒนาและการเติบโตทางเศรษฐกิจที่อยู่ภายในขีดจำกัดของระบบนิเวศและสามารถส่งต่อไปยังอนุชนได้ ด้วยเหตุนี้แนวคิดความพอเพียงจึงถูกหยิบยกขึ้นอีกครั้งในทศวรรษ 1990 โดยโจเซฟ ฮูเบอร์ นักสังคมวิทยาและนักเศรษฐศาสตร์ชาวเยอรมันได้เสนอกลยุทธ์การเปลี่ยนแปลงเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนสามประการได้แก่ ประสิทธิภาพ (efficiency) ความสม่ำเสมอ (consistency) และความพอเพียง (sufficiency) (Huber, 2000) ซึ่งต่างมีเป้าหมายเพื่อลดการใช้ทรัพยากรแต่มีจุดเน้นที่ต่างกันคือ “ดีกว่า (better)” “แตกต่าง (difference)” และ “เพียงพอ (enough)” กล่าวคือ

ประสิทธิภาพมีเป้าหมายในการปรับปรุงการใช้วัสดุและพลังงานของกระบวนการผลิตให้เกิดประสิทธิผลมากขึ้นซึ่งทำให้ได้สิ่งที่ “ดีกว่า” ด้วยทรัพยากรต่อหน่วยการผลิตที่ลดลงจึงช่วยลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมได้

ความสม่ำเสมอมุ่งหมายที่จะเปลี่ยนแปลงคุณภาพของการใช้ทรัพยากรทางอุตสาหกรรมที่ “แตกต่าง” ไปจากแนวปฏิบัติเดิมในลักษณะใช้แล้วทิ้งมาเป็นกระบวนการหมุนเวียนใช้ทรัพยากรและพลังงานในรูปแบบวัฏจักรแบบปิด

ความพอเพียงมีบทบาทสำคัญในการจำกัดความต้องการทางวัตถุให้อยู่ที่ระดับ “เพียงพอ” และกระจายทรัพยากรอย่างเท่าเทียมกันไม่ว่าจะโดยสมัครใจหรือโดยนโยบาย ซึ่งจะทำให้เศรษฐกิจอยู่ในขอบเขตของธรรมชาติได้

ขณะที่ความสนใจส่วนใหญ่มุ่งไปที่ประสิทธิภาพและความสม่ำเสมอ วูล์ฟกัง ชัคส์ ยกความพอเพียงขึ้นเป็นประเด็นสำคัญในการอภิปรายเรื่องความยั่งยืนในเยอรมนีด้วยเห็นว่า “การปฏิบัติประสิทธิภาพยังคงไร้ทิศทางหากไม่ได้มาพร้อมกับ การปฏิบัติความพอเพียง ไม่มีอะไรไร้เหตุผลเท่ากับการเร่งรีบด้วยประสิทธิภาพสูงสุดในทิศทางที่ผิด” และได้สรุปเป็นหลักการ 4 ประการ หรือ “4 Es” ในศัพท์ภาษาเยอรมัน Entschleunigung, Entflechtung, Entrumpelung และ Entkommerzialisierung) หมายถึงความจำเป็นต้องลดลง 4 มิติ ได้แก่ ความเร็ว ระยะทาง ภาระผูกพันของทรัพย์สิน และบทบาทของการค้า

และตลาด (Sachs, 1993) เนื่องจากที่ผ่านมาระบบเศรษฐกิจโลกมุ่งความสนใจไปที่การพัฒนาประสิทธิภาพทางเทคโนโลยีเพื่อ การเพิ่มผลผลิตและการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง สิ่งที่มาคือ “ผลกระทบสะท้อนกลับ (rebound effect)” (Sorrell, 2009) เนื่องจากประสิทธิภาพช่วยลดต้นทุนการผลิตต่อหน่วยและทำให้ได้ประสิทธิผลที่ดีกว่าขณะที่ราคาถูกลง กลายเป็นแรงจูงใจให้ความต้องการโดยรวมเพิ่มขึ้นส่งผลให้การใช้ทรัพยากรทั้งหมดเพิ่มขึ้นตามไปด้วย ในสถานการณ์เช่นนี้ ความพอเพียงจึงจำเป็นสำหรับลดหรือจำกัดความต้องการที่อาจจะเพิ่มขึ้นดังกล่าว อีกทั้งเป็นเครื่องมือสำคัญในการรับมือกับ ความท้าทายของการพัฒนาที่ยั่งยืนแทนที่จะพึ่งพาเพียงนวัตกรรมทางเทคโนโลยี ความพอเพียงทำให้เกิดนวัตกรรมทางสังคม และทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองด้วยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและวัสดุที่ยั่งยืน (Schneidewind & Zahrt, 2014: 20)

ความพอเพียงเป็นที่สนใจทางวิชาการกว้างขวางขึ้นผ่านงานเขียนชื่อ “ตรรกะแห่งความพอเพียง (The Logic of Sufficiency)” ของโทมัส พรินซ์เซน (Princen, 2005) ที่แสดงให้เห็นว่า การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมต้องการการเปลี่ยนแปลง ขั้นพื้นฐานในตรรกะขององค์กรทางเศรษฐกิจในปัจจุบัน หลักการสำคัญคือ การจัดการกับปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมที่เพิ่มขึ้น อย่างเพียงพอ ซึ่งจำเป็นต้องเปลี่ยนจากเศรษฐกิจที่ยึดหลักการเพิ่มกำไรสูงสุดและประสิทธิภาพไปสู่เศรษฐกิจที่ยึดหลัก ความพอเพียง โดยความรับผิดชอบส่วนบุคคลสามารถเชื่อมโยงขีดจำกัดของโลกกับขีดจำกัดของการปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ เพื่อไปสู่การเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมในวงกว้าง (Mincyte et al., 2007: 80) และต่อปัญหาวิกฤติสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะ สภาวะโลกร้อน กระทั่งไม่นานมานี้ คณะกรรมการระหว่างรัฐบาลว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Intergovernmental Panel on Climate Change: IPCC) ได้กล่าวถึง ความพอเพียงเป็นครั้งแรกในฐานะหนึ่งในมาตรการ บรรเทาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในรายงาน IPCC AR6 ฉบับล่าสุดปี ค.ศ. 2022

ในบริบทของประเทศไทยความพอเพียงเป็นแนวคิดที่มีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนาและอยู่ในเศรษฐกิจพอเพียง อันเป็นพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ที่ได้พระราชทานไว้เมื่อกว่า 50 ปีมาแล้ว ด้วยทรงเล็งเห็นว่า “...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐานคือ ความพอมี พอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่เป็น เบื้องต้นก่อน...” (Aphichai Phanthasen, 2006: 39) สืบเนื่องมาภายหลังจึงได้ประมวลขึ้นเป็น “ปรัชญาของเศรษฐกิจ พอเพียง” อันก่อปรด้วยหลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ร่วมกับเงื่อนไขคุณธรรมและความรู้ โดยมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาที่สมดุล ยั่งยืน และเตรียมพร้อมสำหรับการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้ และเทคโนโลยี อย่างไรก็ตาม วัตถุประสงค์ของความพอเพียงของประเทศไทยนั้นแตกต่างจากประเทศอื่น โดยเฉพาะกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้วหรือกลุ่มประเทศโลกเหนือ (Global North) ขณะที่ประเทศไทยจัดอยู่ในกลุ่มประเทศโลก ได้ (Global South) คือกลุ่มประเทศที่กำลังพัฒนาเพียงประเทศเดียวในกลุ่มนี้ที่ใช้แนวทางความพอเพียงในระดับประเทศ สาเหตุที่ประเทศโลกเหนือให้ความสนใจความพอเพียงมากขึ้นเพราะแรงกดดันจากปัญหาวิกฤติสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ โดยตระหนักว่า สาเหตุสำคัญเกิดจากแนวทางการพัฒนาและกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ผ่านมา นั้นเป็นแนวทางที่ไม่ส่งผลดีต่อโลกและอารยธรรมมนุษย์ในอนาคต จึงหันเหสู่แนวทางการพัฒนาใหม่ภายใต้แนวคิด “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ดังกล่าว ขณะที่ความพอเพียงของไทยมีจุดมุ่งหมายแรกเริ่มเพื่อพัฒนาความอยู่ดีของคนไทยใน ระดับที่พึ่งพาตนเองได้ คือ “ความพอมี พอกิน พอใช้” และเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตที่จะประคับประคองและพัฒนาฐานะ ทางเศรษฐกิจของตนต่อไปได้เป็นลำดับขั้น ในแง่นี้ความพอเพียงของไทยจึงไม่ได้ใช้เพื่อแก้ปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพ ภูมิอากาศหรือวิกฤติสิ่งแวดล้อมโดยตรง อย่างไรก็ตามโดยสาระสำคัญแล้วเป็นอย่างเดียวกัน กล่าวคือ ตั้งอยู่บนหลักการของ “ความพอประมาณ” ที่อธิบายง่าย ๆ ว่า “ไม่มากไม่น้อยเกินไป” คือไม่สุดโต่งไปทางใดทางหนึ่งในการกระทำและกิจกรรมทาง เศรษฐกิจต่าง ๆ โดยมุ่งหมายให้เกิดคุณภาพชีวิตหรือความอยู่ดีที่ขึ้นพื้นฐานของทุกคน ขณะเดียวกันก็ดูแลรักษาคุณภาพ ของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติไว้ด้วย

ความหมายและนิยามความพอเพียง

“พอเพียง” มีความหมายตามศัพท์บัญญัติว่า “มีพอสำหรับดำรงชีวิตอยู่” หรือ “ได้เท่าที่กะไว้” และโดยความหมายตามที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทรงอธิบายแยกศัพท์คำว่า “พอ” คือ เพียงพอ และ “เพียง” คือ พออย่างนั่นเอง และทรงขยายความอีกว่า พอเพียง หมายความว่า พอประมาณ ไม่สุดโต่ง ไม่โลภอย่างมาก และต้องไม่เบียดเบียนผู้อื่น อันเป็นใจความในพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2541 ตอนหนึ่งว่า

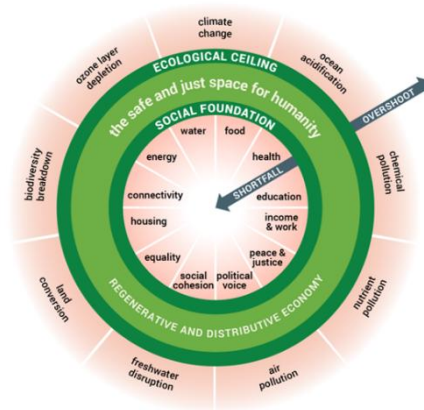
“...พอเพียงนี้มีความหมายกว้างขวางยิ่งกว่านี้อีก คือคำว่า พอก็เพียงพอ เพียงนี้ก็พออย่างนั่นเอง คนเราถ้าพอในความต้องการ ก็มีความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อยก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าประเทศใดมีความคิด อันนี้ไม่ใช่เศรษฐกิจ มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่า พอประมาณ ไม่สุดโต่ง ไม่โลภอย่างมาก คนเราก็คืออยู่เป็นสุข พอเพียงนี้อาจจะมีมาก อาจจะมีของหรูหราก็ได้ แต่ว่าต้องไม่เบียดเบียนคนอื่น ต้องให้พอประมาณ พุดจากก็พอเพียง ทำอะไรก็พอเพียง ปฏิบัติตนก็พอเพียง...”

สำหรับความหมายของคำในภาษาอังกฤษ “sufficiency” มาจาก “sufficere” ในภาษาละตินซึ่งแปลว่า “เพียงพอแล้ว (to be enough)” ความพอเพียงคือ การตั้งมาตรฐานว่า อะไรคือมาตรการที่เหมาะสม เป็นการมีสิ่ง “เพียงพอ” ต่อความต้องการโดยไม่ได้นึกถึงแต่ความต้องการทางวัตถุเพียงอย่างเดียว (Schneidewind & Zahrt, 2014: 13) เช่นเดียวกับโทมัส พรินซ์เซน กล่าวถึงความพอเพียงว่า เป็นความรู้สึกถึง “ความเพียงพอ (enoughness)” กับ “ความมากเกินไป (too muchness)” โดยความกังวลที่สำคัญอยู่ที่ความมากเกินไป (Princen, 2005: 18) และจากการศึกษาของยุงเจล-มิเชลส์สัน และไฮค์คูรีเนน ได้ให้ความเข้าใจที่ลึกซึ้งถึงแก่นของแนวคิดความพอเพียง คือความคิดที่ว่า การบรรลุถึงสถานะที่ “เพียงพอ” เป็นสิ่งที่พึงปรารถนาทั้งจากมุมมองของระบบนิเวศและของระบบสังคมและเศรษฐกิจ โดยให้นิยามความพอเพียงว่าเป็นแนวคิดแบบสหวิทยาการเกี่ยวกับ “ความเพียงพอ” ของการกระทำของมนุษย์ที่สัมพันธ์กับระบบนิเวศ ซึ่งเป็นจุดสิ้นสุดในตัวเองและเป็นวิธีการบริโภคและการผลิตอย่างยั่งยืน ซึ่งประกอบด้วยหลักสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ ความสมบูรณ์ของทุน (complementarity of capital) การเผาผลาญทางสังคม (social metabolism) และการเสียสละเพื่อผู้อื่นและสิ่งอื่นที่ไม่ใช่มนุษย์ (altruism) มีรากฐานมาจาก 3 สาขาวิชา ได้แก่ เศรษฐศาสตร์เชิงนิเวศ นิเวศวิทยาการเมือง และปรัชญาเชิงนิเวศ ตามลำดับ ความพอเพียงจึงถือเป็นแนวคิดที่สำคัญเนื่องจากตามหลักการข้อแรกมนุษย์สามารถเสริมสร้างความสมบูรณ์ของทุนธรรมชาติได้เท่านั้น และเพื่อหลีกเลี่ยงการสูญเสียทุนทางธรรมชาติที่สำคัญนี้จึงจำเป็นต้องมีการเผาผลาญทางสังคมหรือการบริโภคในหลักการข้อที่ 2 ที่ซาลง และเพื่อดำเนินการตามภารกิจนี้ สิ่งที่เหมาะสมคือ จริยธรรมที่ไม่จำกัดอยู่แค่ผลประโยชน์ส่วนตัวเท่านั้น แต่ต้องครอบคลุมการเสียสละในระดับหนึ่งคือ การดูแลผู้อื่น รวมถึงสิ่งอื่นที่ไม่ใช่มนุษย์ด้วยตามหลักการข้อที่ 3 (Jungell-Michelsson & Heikkurinen, 2022: 4, 6)

โดยทัศนะของ มานเฟรด ลินซ์ ได้ชี้ให้เห็นนัยของความพอเพียงที่มองได้สองระดับคือ ความหมายที่แคบซึ่งมุ่งเน้นที่การลดการใช้ทรัพยากรและเป็นเชิงปริมาณกับความหมายที่กว้างที่มุ่งเน้นไปที่ความหมายใหม่ของความเจริญรุ่งเรืองและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและเป็นเชิงคุณภาพ ทั้งสองระดับต่างเสริมความเข้าใจซึ่งกันและกัน เพราะการจะตระหนักได้ว่าความพอเพียงนั้นจำเป็นต่อความยั่งยืนทางระบบนิเวศและสังคมต้องอาศัยการเปลี่ยนแปลงทั้งระดับวิถีการดำเนินชีวิตและปฏิบัติการทางนโยบายเศรษฐกิจ (Linz, 2002: 13) ซึ่งสอดคล้องกับนิยามในรายงานของ IPCC คือ “ชุดของมาตรการและแนวปฏิบัติประจำวันที่หลีกเลี่ยงความต้องการพลังงาน วัสดุ น้ำ ที่ดิน และทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ ในขณะเดียวกันก็มอบความเป็นอยู่ที่ดีสำหรับทุกคน ภายในขอบเขตของโลก” (Cabeza et al., 2022: 31)

กล่าวโดยสรุป ความพอเพียง หมายถึงการบรรลุถึงสถานะที่ “เพียงพอ” อันเป็นสถานะที่อยู่ระหว่าง “น้อยเกินไป” กับ “มากเกินไป” และจำเป็นต้องมีจุดอ้างอิงที่สัมพันธ์กันอย่างเฉพาะเจาะจงระหว่างสองสิ่งคือ ความเพียงพอของอะไร (enough of what) กับความเพียงพอสำหรับอะไร (enough for what) ดังนั้นสถานะที่ “เพียงพอ” ของสิ่งใด ๆ จึงขึ้นอยู่กับ

จุดอ้างอิงว่า สำหรับสิ่งใด (Spengler, 2016: 921) และเมื่อพิจารณาในแง่ของการใช้ทรัพยากรหรือการบริโภค สถานะที่เพียงพอนี้จึงหมายถึงระดับการบริโภคที่สัมพันธ์กับขีดจำกัด 2 ระดับคือ ขีดจำกัดบนเป็นเพดานทางระบบนิเวศที่ต้องไม่เกินไป และขีดจำกัดล่างเป็นเกณฑ์ขั้นต่ำทางสังคมที่ไม่ควรน้อยเกินไปจนกระทบความเป็นอยู่ที่ดีอันเป็นความยุติธรรมทางสังคมขั้นพื้นฐาน ในแง่นี้เพื่อให้เห็นภาพตำแหน่งของความพอเพียงหรือสถานะที่เพียงพอข้างต้นชัดเจนขึ้นอาจมองไปที่ตัวแบบ “เศรษฐกิจโดนัท (Doughnut economy)” ที่พัฒนาขึ้นในปี ค.ศ. 2017 โดย เคท ราเวอร์ธ นักเศรษฐศาสตร์ชาวอังกฤษ ด้วยแนวคิด “โดนัทแห่งขอบเขตทางสังคมและโลก” (Raworth, 2017) ที่แสดงเป้าหมายและขอบเขตการพัฒนาทางเศรษฐกิจตามตัวแบบโดนัทที่ประกอบด้วยวงแหวนด้านนอก “เพดานทางนิเวศ” และวงแหวนด้านใน “พื้นฐานทางสังคม” พื้นที่ระหว่างวงแหวนทั้งสองคือ “พื้นที่ปลอดภัยและยุติธรรมสำหรับมนุษยชาติ” อันอยู่ในขอบเขตการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ไม่มากเกินไปจนเกินขอบเขตทางระบบนิเวศ ในทางกลับกันก็ไม่น้อยเกินไปจนขาดแคลนซึ่งกระทบความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์ในระดับพื้นฐานที่จำเป็นต้องได้รับการตอบสนองอย่างเท่าเทียมกัน จึงเห็นได้ว่า ความพอเพียงควรอยู่ในพื้นที่ปลอดภัยและยุติธรรมดังกล่าว คือ “ความเป็นอยู่ที่ดีโดยไม่เกินขีดจำกัดของระบบนิเวศ” (ภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 ตำแหน่ง “พื้นที่ปลอดภัยและยุติธรรมสำหรับมนุษยชาติ” สอดคล้องกับตำแหน่งของความพอเพียง

Source: *Doughnut economics: Seven ways to think like a 21st-century economist* by Raworth, 2017.

Chelsea Green.

อนึ่งจากรรณกรรมด้านความพอเพียงดังตารางที่ 1 ได้รวบรวมหลักการต่าง ๆ และแสดงให้เห็นหลักการร่วมกันที่สามารถวิเคราะห์ได้เป็น 3 มิติ โดยสอดคล้องกับระบบความสัมพันธ์แห่งการดำรงอยู่ของมนุษย์ ได้แก่ มนุษย์ สังคม และธรรมชาติที่จำเป็นต้องสัมพันธ์กันอย่างประสานเกื้อกูล (Somdet Phra Buddhaghosacariya (P.A. Payutto), 2023: 53) และต่างต้องการสภาวะคุณภาพแห่งการดำรงอยู่ โดยมนุษย์มีความเป็นอยู่ที่ดี สังคมมีความยุติธรรมไม่ขัดแย้งกันทางเศรษฐกิจ ซึ่งก่อให้เกิดความสามัคคีและสันติสุขและธรรมชาติสามารถรักษาสสมดุลในตัวเองไว้ได้

ตารางที่ 1 การวิเคราะห์หลักการร่วมของความพอเพียงจากการทบทวนวรรณกรรม

	หลักการร่วมของความพอเพียง		
	มนุษย์	สังคม	ธรรมชาติ
Jungell-Michelsson and Heikkurinen (2022)	social metabolism (การเผาผลาญทางสังคม)	altruism (การเสียสละเพื่อผู้อื่น และสิ่งอื่น)	complementarity of capital (ความสมบูรณ์ของทุน)
Persson and Klintman (2021/2022)	well-being; lower thresholds (ขีดจำกัดล่างความเป็นอยู่ที่ดี)	social justice; Reducing material and energy consumption (ความยุติธรรมทางสังคม;) การลดการใช้วัสดุและพลังงาน	upper biophysical limits (ขีดจำกัดบนทางระบบนิเวศ)
Research and Country Development Based on the Sufficiency Economy Philosophy Institute Foundation [RSEPF] (2012) (ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง)	ความมีภูมิคุ้มกันในตัว อะลุ่มอล่วย	ความพอประมาณ ประหยัด	ความมีเหตุผล เหตุและผล
RSEPF (2012) (หลักการพื้นฐานของปรัชญาฯ)	ความพอดี พอเหมาะ ความรอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง	ความประหยัด	หลักเหตุผล ความสมดุล
Avery and Bergsteiner (2016) (Sufficiency Thinking)	Prudence (ความรอบคอบ)	Moderation (ความพอประมาณ)	Reasonableness (ความสมเหตุสมผล)
Somdet Phra Buddhaghosacariya (2023)	เสริมคุณภาพชีวิต	ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม	ไม่ทำลายคุณภาพของระบบนิเวศ
Linz (2002: 11)	enough (เพียงพอ)	satisfaction (พอใจ)	appropriate (เหมาะสม)
Cabeza et al. (2022)	well-being (ความเป็นอยู่ที่ดี)	equality/equity (ความเท่าเทียม)	planetary boundaries (ขอบเขตของโลก)
Association of Siamese Architects under Royal Patronage [ASA] (2007)	ธรรมชาติ-ธรรมดา (ตามอัตภาพ/เหตุปัจจัย)	ภูมิสังคม (ด้านสังคมวัฒนธรรม)	ภูมิสังคม (ด้านภูมิศาสตร์)
Vira Inpuntung (2007)	ความเป็นจริง (ตามเหตุตามผล สภาพแวดล้อมตามความจำเป็น สัจนิยม)	ความเรียบง่าย (ตรงไปตรงมา เทคโนโลยีต่ำ แรงงานและวัสดุท้องถิ่น)	ความยั่งยืน (วิสัยธรรมชาตินิยม/หมุนเวียน กะทัดรัด)
Princen (2005)	sufficient/enough (เพียงพอ/ความสุขพอสมควร)	right quantity/appropriateness (ปริมาณพอดี/พอเหมาะ)	just necessary (เท่าที่จำเป็น)
สภาวะคุณภาพเป้าหมาย	ความเป็นอยู่ที่ดี	ความยุติธรรมทางสังคม	ความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ

นอกจากนี้ ในแง่ของกลยุทธ์หรือวิธีการที่มุ่งเน้นความพอเพียงเพื่อลดการใช้ทรัพยากรและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม หรือ “กลยุทธ์พอเพียง” จากการทบทวนวรรณคดีให้แนวทางร่วมกันใน 5 กลยุทธ์ ได้แก่ การเลี่ยง (avoidance) การลด (reduction/less) การทดแทน (substitution) การปรับแต่ง/ดัดแปลง (adaptation) และการแบ่งปัน (sharing/co-) โดยมีรายละเอียดแต่ละกลยุทธ์ ดังแสดงในตารางที่ 2

การเลี่ยง หมายถึง การไม่สร้างใหม่ การทำปริมาณที่พอดี คือหลีกเลี่ยงปริมาณที่มาก หรือน้อยเกินไป หรือหลีกเลี่ยงความสุดโต่งในทางใดทางหนึ่ง การลด หมายถึง การใช้น้อยลง ใช้เทคโนโลยีต่ำ การกระชับหรือทำให้กะทัดรัด การออกแบบ

เชิงวิธีธรรมชาติ การบำรุงรักษาต่ำ ความเรียบง่าย ความทนทาน ความเป็นท้องถิ่น (ลดทรัพยากรเพื่อการขนส่งหรือเคลื่อนย้าย) การทดแทน หมายถึงการใช้วัสดุและแหล่งพลังงานหมุนเวียนได้แทนวัสดุและพลังงานสิ้นเปลือง การปรับแต่ง หมายถึง การปรับเปลี่ยนหรือเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ การปรับใช้ซ้ำ การยืดหยุ่นการใช้งานหรือเอนกประสงค์ และความสามารถรับการปรับเปลี่ยนในอนาคตได้ การแบ่งปัน หมายถึง การแบ่งปันทรัพยากร แบ่งปันการใช้งานหรือการใช้งานร่วมกัน เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพ ความหนาแน่นหรือความถี่ในการใช้งาน และได้รวมกลยุทธ์ที่ 6 “การทำให้เพียงพอ (make it enough)” เข้าไว้ด้วย คือ การเพิ่มส่วนขาดพร่อง ซึ่งได้จากมุมมองความขาดแคลนที่วรรณกรรมส่วนใหญ่ไม่ได้กล่าวถึงนัก

ตารางที่ 2 การวิเคราะห์กลยุทธ์พอเพียงจากการทบทวนวรรณกรรม

	กลยุทธ์พอเพียง (Sufficiency strategy)				
	เลี่ยง (Avoidance)	ลด (Reduction/Less)	ทดแทน (Substitution)	ปรับแต่ง/ดัดแปลง (Adaptation)	แบ่งปัน (Sharing/Co-)
Sachs (1993): 4 Lessens (4Es/4Ds)	-	4 Lessens; Speed/distance/ clutter/market	-	-	-
Fauth and Pieper (2022)	-	Simplicity Durability Locality Comprehensibility	-	Adaptability	Density Mutuality
Sandberg (2021)	-	Product longevity Reduction	-	Modal shifts	Sharing practices
Zimmermann and Firat (2024)	Redevelopment of existing buildings	Reduction (space) Low tech Mindful behavior	-	Adaptability	-
Brischke et al. (2015)	-	Reduction	Substitution	Adjustment	-
Fischer et al. (2023)	-	Reduction	Substitution	Adaptation	-
Bierwirth and Stefan (2015)	-	Less	-	Flexible	Share
Cabeza et al. (2022)	-	Compacity Bioclimatic design Low maintenance	-	Flexibility Adaptive reuse	Density Co-living/ Co-housing
กลยุทธ์ความพอเพียง	คำอธิบาย				
การเลี่ยง	การไม่สร้างใหม่ การสร้างเท่าที่จำเป็น (redevelopment of existing buildings)				
การลด	การใช้น้อยลง (reduction/less, low tech, compacity, bioclimatic design (passive design), low maintenance, simplicity, durability, locality)				
การทดแทน	การแทนที่ด้วยวัสดุหรือพลังงานหมุนเวียน (substitution)				
การปรับแต่ง	การปรับเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ (flexibility, adaptive reuse, adaptation, adjustment, modal shifts)				
การแบ่งปัน	การแบ่งปันทรัพยากร/การใช้ร่วมกัน (density, co-living, co-housing, sharing)				
การทำให้เพียงพอ	การเพิ่มส่วนขาดพร่อง การทำให้ไม่ขาดแคลน				

แนวคิดความพอเพียงในทฤษฎีทางสถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมเป็นหนึ่งในปัจจัยจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ที่ต้องการใช้ทรัพยากรจำนวนมากจึงสมควรพิจารณาในแง่ความพอเพียงเป็นอย่างยิ่ง การสำรวจทฤษฎีทางสถาปัตยกรรมส่วนหนึ่งสามารถเป็นแบบอย่างและสนับสนุนแนวคิดความพอเพียงในสถาปัตยกรรมได้เป็นอย่างดี แม้ไม่ได้ระบุโดยตรงไปตรงมาในทฤษฎีทางสถาปัตยกรรมใดมาก่อน แต่

พออนุมานได้จากลักษณะตามกลยุทธพอเพียงมี “เรียบง่าย น้อย ลดลง ประหยัด” เป็นต้น ในเชิงการใช้ทรัพยากร และ “ไม่เบียดเบียน” หรือการลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งแบบอย่างหนึ่งอันเป็นภูมิปัญญาที่เห็นได้ชัดเจน คือคุณสมบัติของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นดั้งเดิมที่ วีระ อินพันทัง ได้สรุปบทเรียนจากการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไว้ว่า “...ด้วยคุณสมบัติสถาปัตยกรรมพอเพียงในประการที่ปลูกสร้างขึ้นอย่างเรียบง่าย พอเหมาะพอควร ไม่ทำในสิ่งที่ฟุ่มเฟือยเกินเลยความต้องการปลูกสร้างขึ้นอย่างมีเหตุผล ตรงตามความเป็นจริง ไม่บิดเบือนหรือปิดบังอำพราง ในประการสำคัญเป็นสิ่งปลูกสร้างที่นับเนื่องเป็นสถาปัตยกรรมยั่งยืน กลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งของสภาพแวดล้อมธรรมชาติ...” (Vira Inpuntung, 2007: 170) ทั้งนี้ ด้วยคุณสมบัติกับภาพลักษณ์ที่ตรงไปตรงมาของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นดังกล่าว จึงถือเป็นต้นแบบของสถาปัตยกรรมพอเพียงที่ใครต่างนึกถึงเป็นอันดับแรก ๆ นอกจากนี้ นัยแห่งความพอเพียงที่มีลักษณะตามกลยุทธพอเพียงข้างต้นยังเป็นคุณลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่ได้จากทฤษฎีทางสถาปัตยกรรมซึ่งนำมาพิจารณาไว้ ดังต่อไปนี้

สถาปัตยกรรมจุลนิยมหรือมินิมอล (Minimalist architecture)

สถาปัตยกรรมมินิมอลเกิดขึ้นช่วงต้นศตวรรษที่ 20 โดยโรงเรียนเบาเฮาส์ในเยอรมนี และขบวนการศิลปะเดสตีล (De Stijl) ของเนเธอร์แลนด์ ขณะที่เบาเฮาส์สนับสนุนการออกแบบที่ผสมผสานรูปแบบและการใช้งาน เน้นความเรียบง่าย และจัดส่วนเกินของการประดับตกแต่งที่เคยมีในรูปแบบสถาปัตยกรรมก่อนหน้านี้ เช่น นีโอคลาสสิก และอาร์ตเดโค ด้านขบวนการเดสตีลได้ริเริ่มการใช้รูปทรงเรขาคณิตพื้นฐานและสีหลักซึ่งสร้างรากฐานให้กับสุนทรียภาพแบบมินิมอล กระทั่งช่วงกลางศตวรรษที่ 20 สถาปัตยกรรมมินิมอลพัฒนาอย่างโดดเด่นโดยสถาปนิกมีส ฟาน เดอร์ โรห์ กับหลักการ “น้อยแต่มาก (less is more)” ที่ลดทอนสถาปัตยกรรมให้เหลือเพียงรูปแบบพื้นฐานและสิ่งที่เป็สาระสำคัญโดยการลดองค์ประกอบที่ไม่จำเป็น เน้นความเรียบง่าย และคุณสมบัติการใช้งาน (Ogbonnaya et al., 2024: 107) เหล่านี้เป็นลักษณะทั่วไปที่มักเน้นเส้นสายที่สะอาดตาและเป็นระเบียบ รูปทรงเรขาคณิต วัสดุจากธรรมชาติ จำกัดสี การประดับตกแต่งน้อยที่สุดหรือไม่มีเลย ลักษณะผิวนที่เปลือยและใช้แสงธรรมชาติที่เพียงพอซึ่งช่วยให้ว่างชัดเจนขึ้น ความเรียบง่าย ประโยชน์ใช้สอย และการลดทอนนอกจากจะเป็นรากฐานทางสุนทรียะของคความน้อยแล้วยังเป็นรากฐานสำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรและการพัฒนาที่ยั่งยืนด้วย (Kamal & Nasir, 2022) ซึ่งสอดคล้องกับหลักการของความพอเพียงโดยตรง

สถาปัตยกรรมประหยัด (Frugal architecture)

สถาปัตยกรรมจากขบวนการ “ความประหยัดอย่างมีความสุขและสร้างสรรค์ (Frugalité Heureuse et Créative)” ในฝรั่งเศส ริเริ่มโดยฟิลิปป์ มาเต็ค โดมินิก เกาซิน-มิลเลอร์ และอแลง บอร์นาเรล ในปี ค.ศ. 2018 ที่พยายามชี้นำหลักการความประหยัดและความคิดสร้างสรรค์ผสมผสานกับการก่อสร้างอาคาร ซึ่งได้ระบุไว้ในปฏิญญาว่าด้วยความประหยัดอย่างมีความสุขและสร้างสรรค์ ประกอบด้วยหลักการความประหยัดในสถาปัตยกรรม 4 ประการ ได้แก่ อาณาเขต พลังงาน วัสดุ และเทคโนโลยี กล่าวคือความประหยัดใน 1) อาณาเขต คือการเคารพวัฒนธรรมท้องถิ่น ใช้ที่ดินน้อย ปรับตัวอาคารให้เข้ากับบริบท 2) พลังงาน คือลดการใช้จากแหล่งพลังงานฟอสซิล ปรับปรุงการใช้พลังงานหมุนเวียน การออกแบบเชิงวิธธรรมชาติ และชีวภูมิอากาศเพื่อปรับตัวต่อสภาพภูมิอากาศ 3) วัสดุ คือการใช้วัสดุในท้องถิ่นเพื่อย่นระยะเวลา ลดพลังงานในการขนส่ง ใช้วัสดุที่มีพลังงานต่ำ ส่งเสริมการใช้วัสดุชีวภาพ และ 4) เทคโนโลยี คือการออกแบบอาคารที่ใช้เทคโนโลยีต่ำและวิธีการคาร์บอนต่ำ สามารถนำกลับมาใช้ซ้ำ (reuse) หรือแปรใช้ใหม่ได้ (recycle) การใช้วิธีการก่อสร้างที่ถูกต้อง รวมทั้งสามารถก่อสร้างและบำรุงรักษาเองได้ (Montalbano & Santi, 2023: 2) การผสมผสานภูมิปัญญาเดิมเข้ากับเทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแก้ปัญหาทางกลวิธีที่เกิดจากบริบทที่มีทรัพยากรจำกัดนำมาซึ่งความคิดสร้างสรรค์ใหม่ ๆ เพื่อบรรลุ “การทำมากขึ้นด้วยน้อยลง (making more with less)” และด้วยเหตุผลที่ว่า “ความประหยัดเกิดจากการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ” จึงช่วยลดการใช้ทรัพยากรฟุ่มเฟือย แนวคิดสถาปัตยกรรมประหยัดนี้ได้แสดงนัยความพอเพียงไว้อย่างชัดเจน คือความรอบคอบในการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าหรือถนอมใช้โดยไม่สิ้นเปลือง การเคารพวัฒนธรรมท้องถิ่น และการไม่ทำลายสมดุลของระบบนิเวศ

สถาปัตยกรรมภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์ (Critical regionalist architecture)

แนวคิดภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์นำเสนอครั้งแรกโดย อเล็กซานเดอร์ ทโซนิส และเลียน เลอแฟร์ ในบทความ “The Grid and the Pathway” ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1981 ซึ่งเป็นการตีความจากแนวคิดภูมิภาคนิยมของหลุยส์ มัมฟอร์ด ที่นำเสนอในปี ค.ศ. 1947 โดยมุ่งหวังที่จะฟื้นคืนลักษณะภูมิภาคและผสมผสานเข้ากับลักษณะสมัยใหม่อย่างมีวิจารณ์ญาณ อย่างไรก็ตาม แนวคิดนี้ก็กลับเป็นที่รู้จักแพร่หลายขึ้นเมื่อ เคนเนธ แฟรมป์ตัน หยิบยกขึ้นพัฒนาใหม่อีกครั้งในปี ค.ศ. 1983 จากบทความเรื่อง “Towards a Critical Regionalism: Six Points for an Architecture of Resistance” เพื่อเป็นเครื่องมือทางความคิด การออกแบบสถาปัตยกรรมของภูมิภาคต่าง ๆ ให้สามารถต้านทานและต่อรองกับกระแสสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่มีแนวโน้มทำให้สถาปัตยกรรมของภูมิภาคสูญเสียลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมและความสัมพันธ์กับบริบทของตนเองไป เป็นการ “ไกล่เกลี่ย (mediation)” ผลกระทบของอารยธรรมสากลด้วยองค์ประกอบที่ได้รับมาทางอ้อมจากลักษณะเฉพาะของสถานที่นั้น ๆ (Frampton, 1983: 21) เพื่อสร้างสมดุลระหว่างอารยธรรมสากลกับวัฒนธรรมระดับภูมิภาค และสนับสนุนการสร้างแนวคิดทางสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับบริบทโดยอ้างอิงรูปแบบเฉพาะในท้องถิ่นด้วยสามกลยุทธ์ ได้แก่ การทำให้ไม่คุ้นเคย (defamiliarization) ความรู้สึกถึงสถานที่ (sense of place) และศิลปะการก่อสร้าง (tectonics) (Zheng et al., 2023: 329) จากมุมมองความพอเพียง แนวคิดภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์จึงเป็นแนวทางเพื่อลดผลกระทบเชิงลบต่อสภาพแวดล้อมอันเป็นบริบทเฉพาะของสถาปัตยกรรมทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรมในเชิงการรับรู้ โดยให้น้ำหนักกับลักษณะที่ผสมผสานเข้ากันได้ระหว่างสิ่งเดิมกับสิ่งใหม่หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการสร้างสิ่งใหม่ที่เข้ากันได้กับบริบทของสถานที่เดิม การทำเช่นนี้ช่วยให้สถาปัตยกรรมอยู่ในขอบเขตของสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นทั้งเชิงสถานที่และเวลา

สถาปัตยกรรมเขียว (Green architecture)

สถาปัตยกรรมเขียวมีขึ้นในช่วงเกิดวิกฤตการณ์พลังงานในปี ค.ศ. 1970 นักออกแบบและสถาปนิกพยายามค้นหาวิธีการที่จะลดการพึ่งพาผลิตภัณฑ์ปิโตรเลียมของอาคารโดยการใช้องค์ประกอบและสร้างอาคารที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมมากขึ้น เช่นเดียวกับพืชที่เติบโตโดยใช้ประโยชน์และเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อม อันเป็นที่มาของคำว่า “Green” (Al-Alwan & Saleh, 2020) ในแง่นี้สถาปัตยกรรมเขียวจึงหมายถึง สถาปัตยกรรมที่ใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตาม การอธิบายของผู้เชี่ยวชาญ ออสมาน อัตมันน์ ต่อคำว่า “Green” ในทางสถาปัตยกรรมเห็นว่า ยังคงมีการกำหนดความหมายไม่ชัดเจนในปัจจุบัน แม้ว่าคำต่าง ๆ ได้แก่ “เขียว (green)” “ยั่งยืน (sustainable)” และ “เชิงนิเวศ หรือเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม (ecological)” มักถูกใช้แทนกันเพื่ออธิบายสถาปัตยกรรมที่ตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อม แต่ในความเป็นจริงแต่ละคำต่างมีความหมายและที่มาเฉพาะของตัวเอง ในกรณีของสถาปัตยกรรมเขียวเป็นคำที่ครอบคลุม (Attmann, 2010: 27) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการผสมผสานของค่านิยมต่าง ๆ ด้านสิ่งแวดล้อม สังคม การเมือง และเทคโนโลยี มุ่งหวังที่จะลดผลกระทบเชิงลบต่อสิ่งแวดล้อมของอาคารโดยเพิ่มประสิทธิภาพและความพอเหมาะในการใช้วัสดุก่อสร้าง พลังงาน และพื้นที่ตามบริบทที่รอบแนวคิดของสถาปัตยกรรมเขียวจึงประกอบด้วยสามหมวดหลัก ได้แก่ ความยั่งยืน ความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และประสิทธิภาพ (Attmann, 2010: 40)

สถาปัตยกรรมที่ยั่งยืน (Sustainable architecture)

เป็นแนวคิดที่สืบเนื่องจาก “การพัฒนาที่ยั่งยืน” อันเป็น “การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนในปัจจุบันโดยไม่กระทบต่อความสามารถของคนรุ่นต่อไปในการตอบสนองความต้องการของตนเอง” (United Nations, 1987) โดยมีองค์ประกอบการพัฒนาอย่างสมดุลทั้งสามด้านไปพร้อมกัน ได้แก่ สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคม หรือ “เสาหลักสามประการของความยั่งยืน (triple bottom line)” (Du Pisani, 2006: 92) ซึ่งปัจจุบันได้รวมเอาวัฒนธรรมเข้าไว้เป็นเสาหลักที่ 4 ด้วย ดังนั้นสถาปัตยกรรมที่ยั่งยืนนอกจากต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมแล้วยังต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมด้วย โดยอาศัยปัจจัยร่วมจำนวนมากในการพิจารณาอย่างรอบคอบ และผสมผสานกลยุทธ์ที่หลากหลายครอบคลุมมิติการจัดการใน 4 ด้าน ได้แก่ สถานที่ตั้ง พลังงาน วัสดุ และของเสีย (Sijakovic & Peric, 2021) และประการ

สำคัญเป็นการจัดการตลอดวัฏจักรชีวิตของอาคาร (building life cycle) ตั้งแต่การวางแผน การออกแบบ การก่อสร้าง การดำเนินงาน และการรื้อถอน

ทั้งสถาปัตยกรรมเขียวและสถาปัตยกรรมที่ยั่งยืนต่างก็มุ่งลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมโดยการเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรพร้อมกับจุดร่วมด้านอื่น ๆ และต่างก็เป็นคุณสมบัติของกันและกัน ทว่าปัจจัย “อนาคต” คือความคงอยู่สืบต่อไป โดยมีผลกระทบเชิงลบต่อปัจจัยกังวลด้านต่าง ๆ น้อยที่สุดตลอดวัฏจักรชีวิตของสถาปัตยกรรมที่ยั่งยืนนั้นเป็นจุดต่างที่สำคัญ ทั้งนี้ ในแง่ของความพอเพียง ประเด็นการไม่เบียดเบียนหรือทำลายสิ่งแวดล้อมถือเป็นจุดมุ่งหมายหลักข้อหนึ่ง ดังนั้นแนวคิดเชิงนิเวศของสถาปัตยกรรมทั้งสองนี้ รวมถึงแนวคิดอื่น ๆ ที่คล้ายกันจึงเป็นแนวทางที่สนับสนุนความพอเพียง

จากทฤษฎีทางสถาปัตยกรรมข้างต้นได้ให้หลักการและกลยุทธ์การออกแบบที่สนับสนุนความพอเพียงดังพิจารณาได้จากเป้าหมายของทฤษฎีซึ่งสอดคล้องกันในสองแนวทางคือ ลดการใช้ทรัพยากรรวมกับการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าหรืออย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสนับสนุนเป้าหมายความพอเพียงด้านความยุติธรรมทางสังคมและอีกแนวทางหนึ่งคือ ลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอันหมายรวมบริบททางสถาปัตยกรรมทั้งที่เป็นธรรมชาติและวัฒนธรรม ซึ่งสนับสนุนเป้าหมายความพอเพียงด้านความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 หลักการและกลยุทธ์ความพอเพียงจากทฤษฎีสถาปัตยกรรม

ทฤษฎีสถาปัตยกรรม	แนวคิด	หลักการออกแบบ	เป้าหมายความพอเพียง
สถาปัตยกรรมจุลนิยม Minimalist Architecture	“Less is more”	Simplicity, Functionality, Reduction of superfluous elements (Essential elements)	ความยุติธรรมทางสังคม
สถาปัตยกรรมประหยัด Frugal architecture	“More with Less”	Territory, Energy, Material, Technology	ความยุติธรรมทางสังคม
สถาปัตยกรรมภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์ Critical regionalist architecture	“Mediation”	Defamiliarization, Sense of place, Tectonics	ความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ
สถาปัตยกรรมเขียว Green architecture	“Eco friendly”	Sustainable, Ecological, Performance (efficiency)	ความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ
สถาปัตยกรรมที่ยั่งยืน Sustainable architecture	“Efficiency/Common future”	Site, Energy, Material, Waste	ความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ

Source: Researcher

แนวคิดความพอเพียงในสถาปัตยกรรม

การเชื่อมโยงแนวคิดความพอเพียงกับสถาปัตยกรรมในประเทศไทยนั้น พบงานวิชาการที่กล่าวถึงความพอเพียง โดยเฉพาะในบริบทของสถาปัตยกรรมยังมีอยู่น้อย การริเริ่มแนวคิดนี้ในงานสถาปัตยกรรมมีขึ้นราว พ.ศ. 2550 โดยสิริมาส เสงร์ศรี ได้เสนอการเชื่อมโยงแนวคิดสถาปัตยกรรมที่ยั่งยืนเข้ากับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนของไทยซึ่งก็คือ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยเล็งเห็นศักยภาพเชิงบูรณาการที่เข้ากันได้กับบริบทของไทยและสามารถสานมิตินี้ความยั่งยืนในแงุ่มที่ครอบคลุมมากขึ้นใน 3 มิติ กล่าวคือ ด้านเทคโนโลยีอาคารและการอนุรักษ์พลังงานและวัสดุ ด้านวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และด้านชุมชนและการวางผังเมือง (Sirimas Hengrasmee, 2007) ในช่วงเวลาไล่เลี่ยกันสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ได้เผยแพร่แนวคิด “สถาปัตยกรรมบนพื้นฐานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง” สู่สาธารณะร่วมกับการจัดกิจกรรมเสวนาหลายครั้งในหัวข้อ “บนเส้นทางสู่สถาปัตยกรรมพอเพียง” จนตกลึกความคิดเป็นแนวทางสำหรับสถาปัตยกรรมตามแนวคิดนี้ว่า ควรพิจารณาเรื่องภูมิสังคมเป็นสำคัญ ซึ่งหมายถึงภูมิประเทศกับสภาพสังคม วัฒนธรรม สภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันไปตามแต่ละพื้นที่ โดยใช้เทคโนโลยีเป็นปัจจัยเสริมในการออกแบบอาคารสอดคล้องกับธรรมชาติ

และควรวางให้อยู่ในธรรมะ คือการทำให้เป็นธรรมชาติและธรรมดา มีชีวิตอย่างมีเหตุผล คือมีสติภายใต้สังคมโลกาภิวัตน์ (ASA, 2007: 20-24)

เพื่อแสวงหาแบบอย่างสถาปัตยกรรมพอเพียง ดวงนภา ศิลปสาย นำเสนอความพอเพียงผ่านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น สิมอีสานที่สะท้อนลักษณะตามแนวคิดทางสายกลางของพระพุทธศาสนาซึ่งได้แปลเป็นความพอดีของสถาปัตยกรรมกับบริบท ในมิติต่าง ๆ ได้แก่ จิตใจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เทคโนโลยี และเศรษฐกิจ สิมอีสานจึงมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่เรียบง่าย ชื่อหรือตรงไปตรงมา มีขนาดกะทัดรัดตามความจำเป็นและวัตถุประสงค์ของพื้นที่ใช้สอย ใช้วัสดุและเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาท้องถิ่น สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม วิถีชีวิต และระดับเศรษฐกิจของชุมชน ทั้งยอมรับความไม่สมบูรณ์ และการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ (Duangnapa Silpasai, 2009: 90-105) ซึ่งช่วยย้ำชัดคุณสมบัติความพอเพียงในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีกครั้งหนึ่ง และมองเห็นได้เป็นรูปธรรมขึ้น

สำหรับการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับงานสถาปัตยกรรมโดยตรงนั้นเสนอโดยธัญชัย ลิ้มปาคม ใน “สถาปัตยกรรมกับทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง” ที่นำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางปฏิบัติในการออกแบบสถาปัตยกรรมที่ “พอเหมาะพอสม” กับบริบททางสถาปัตยกรรมแบบไทย ๆ โดยระดับของความพอเพียงขึ้นอยู่กับความเหมาะสมหรือ “จุดสมดุล” ของปัจจัยต่าง ๆ ในการออกแบบที่สำคัญ ได้แก่ วัตถุประสงค์ ขนาดและงบประมาณของโครงการ ขนาดและปริมาตรของพื้นที่ใช้สอยกับความต้องการ การเลือกระบบโครงสร้างและระบบบริการอาคารกับการใช้งาน การเลือกรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและวัสดุ ซึ่งกระบวนการตัดสินใจใด ๆ ตั้งอยู่บนหลักเหตุผล และด้วยความรอบคอบ โดยจำเป็นต้องมีความรู้และคุณธรรมของผู้ที่เกี่ยวข้องเป็นเงื่อนไขกับการปฏิบัติไว้ด้วยเสมอ (Thanunchai Limpakom, 2016: 17-26) การประยุกต์ใช้นี้มีความครบถ้วนขององค์ประกอบที่แสดงให้เห็นว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถเป็น “แนวปฏิบัติที่ดี” ที่ช่วยเน้นย้ำหลักการพื้นฐานสำคัญในปฏิบัติการทางสถาปัตยกรรมได้โดยตลอดทั้งกระบวนการ

อย่างไรก็ดี แนวคิดความพอเพียงในบริบทของกลุ่มประเทศโลกเหนือได้นำมาใช้กับภาคส่วนอาคารและการก่อสร้างในฐานะกลยุทธ์เพื่อหลีกเลี่ยงหรือจำกัดความต้องการทรัพยากรให้เหลือตามความจำเป็นที่แท้จริงเพื่อให้ภาคส่วนนี้ใช้ทรัพยากรน้อยลงในเชิงสมบูรณ์ มุ่งที่การจัดการพื้นที่อาคารที่มีอยู่แล้วให้ใช้งานได้เต็มศักยภาพมากขึ้น โดยหลีกเลี่ยงการสร้างใหม่ ซึ่งเป็นภาพใหญ่เชิงนโยบายสำหรับแก้ปัญหาในภาคส่วนอาคารและการก่อสร้างโดยเฉพาะที่อยู่อาศัยที่มีแนวโน้มจะเพิ่มพื้นที่มากขึ้นจากการเติบโตของจำนวนประชากร มีเป้าหมายสำคัญคือการลดพื้นที่อยู่อาศัยต่อหัวลงเหลือที่ประมาณ 30-35 ตารางเมตร แนวคิดความพอเพียงที่นำมาใช้ในแง่นี้จึงหมายถึงความเพียงพอทางสถาปัตยกรรม (architectural sufficiency) รวมถึงสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างทั้งหมด โดยดำเนินการตามลำดับขั้นความพอเพียงหรือลำดับขั้นการออกแบบสุทธิเป็นศูนย์ (hierarchy of net zero design) คือความสามารถลดการใช้ทรัพยากรได้มากไปหาน้อย ได้แก่ ไม่สร้างใหม่ (build nothing) สร้างน้อยลง (build less) สร้างอย่างชาญฉลาด (build clever) และสร้างอย่างมีประสิทธิภาพ (build efficiently) รวมไปถึงให้มีเศษวัสดุเหลือใช้น้อยที่สุด (minimise waste) (HM Treasury, 2013; Ness, 2023)

การอภิปรายผล

จากการศึกษาแนวคิดความพอเพียงและความเชื่อมโยงกับสถาปัตยกรรมดังนำเสนอข้างต้นได้ให้พื้นฐานสำคัญสำหรับกำหนดปัจจัยการออกแบบสถาปัตยกรรมพอเพียงซึ่งมุ่งหมายในแง่การนำแนวคิดความพอเพียงรวมอยู่ในกระบวนการออกแบบและเป็นเป้าหมายของสถาปัตยกรรมด้วย โดยได้พิจารณาความครอบคลุมตามเป้าหมายของความพอเพียง จากการทบทวนวรรณกรรม (ตารางที่ 1) พบว่า มีความสอดคล้องกันใน 3 มิติ ได้แก่ ความเป็นอยู่ที่ดี ความยุติธรรมทางสังคม และความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ ซึ่งเป็นองค์ประกอบของหลักการความพอเพียงจากมุมมองต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับระบบความสัมพันธ์แห่งการดำรงอยู่ของมนุษย์ 3 ประการ ประกอบด้วย มนุษย์อันเป็นชีวิตบุคคล สังคม และธรรมชาติ ซึ่งต้องเป็นไปด้วยความสัมพันธ์ที่ดีย่างประสานเกื้อกูลกัน โดยมีการกระทำของมนุษย์เองเป็นตัวแปรสำคัญ เมื่อต้องการไปสู่

เป้าหมายข้างต้นและตระหนักได้ถึงความพอเพียงก็จะนำมาซึ่งการกระทำที่ถูกต้องต่อปัจจัยและเงื่อนไขต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ตามแนวทางนี้ สถาปัตยกรรมพอเพียงจึงเป็นการกระทำที่ถูกต้องต่อปัจจัยและเงื่อนไขต่าง ๆ ทางสถาปัตยกรรมเพื่อบรรลุความเป็นอยู่ที่ดีในระดับที่เพียงพอ สนับสนุนการกระจายทรัพยากรอย่างทั่วถึง และไม่ทำลายหรือส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม

ต่อประเด็นนี้ การก่อรูปทางสถาปัตยกรรมประกอบด้วยปัจจัยและเงื่อนไขจำนวนมาก กล่าวโดยสังเขปเริ่มจากความต้องการพื้นฐานทางพื้นที่และสิ่งปกป้อง จากนั้นจึงแสวงหาทรัพยากรที่จำเป็น ได้แก่ พื้นที่ วัสดุ และพลังงาน ซึ่งได้มาตามศักยภาพ และจากที่มีในสภาพแวดล้อมของที่ตั้ง โดยใช้ความรู้และเทคโนโลยีแก้ปัญหาไปตามเงื่อนไขของสภาพแวดล้อม ร่วมกับความต้องการทางวัฒนธรรมจึงก่อเป็นรูปธรรมของสถาปัตยกรรมขึ้นในลักษณะต่าง ๆ ตามกระบวนการนี้หากนำแนวคิดความพอเพียงเข้าไปร่วมด้วยสำหรับเป็นเกณฑ์กำกับทั้งวิธีการและเป้าหมายของสถาปัตยกรรมที่ต้องการบรรลุถึงความพอเพียงใน 3 มิติข้างต้น กล่าวคือ ความเป็นอยู่ที่ดีในระดับที่เพียงพอ การใช้ทรัพยากรอย่างพอประมาณด้วยสำนึกการให้มีเหลือเผื่อผู้อื่นอย่างทั่วถึง และการไม่ทำลายสภาพแวดล้อม โดยความเป็นอยู่ที่ดีก็คือปัจจัย “ความจำเป็นพื้นฐานทางสถาปัตยกรรม (architectural basic needs)” ที่ควรบรรลุระดับที่ “เพียงพอ (enough)” นั้น ย่อมถูกกำกับด้วยศักยภาพที่เป็นปัจจัย “อัตรภาพ (personal condition)” ขณะเดียวกันก็เป็นตัวจำกัดการใช้ทรัพยากรที่ระดับ “พอประมาณ (moderate)” ด้วย ในส่วนของสภาพแวดล้อมนั้นคือ ปัจจัย “บริบท (context)” ที่สถาปัตยกรรมไม่ควรเบียดเบียนทำลายหรือมีผลกระทบต่อให้น้อยที่สุด ท่าทีของสถาปัตยกรรมจึงควรเป็นไปอย่างสอดคล้องหรือ “เหมาะสม (appropriate)” ในทางที่เกื้อกูล ซึ่งจะได้ใช้ประโยชน์จากการเกื้อกูลกลับของสภาพแวดล้อมด้วย

ในแง่ของนิยามนั้น จากขอบเขตและความหมายของความพอเพียงร่วมกับการสังเคราะห์กรอบแนวคิดข้างต้น จึงพออนุยามเป็นเบื้องต้นได้ว่า สถาปัตยกรรมพอเพียง หมายถึง “สถาปัตยกรรมที่ใช้ทรัพยากรที่ว่าง วัสดุ พลังงานที่เพียงพอต่อความจำเป็นพื้นฐานทางสถาปัตยกรรม อย่างพอประมาณตามอัตรภาพ และเหมาะสมกับบริบท” ซึ่งการจะบรรลุผลตามนิยามนี้ได้ก็ด้วยอาศัยกลยุทธ์ต่าง ๆ ที่หลากหลายผสมผสานกันทั้งที่เป็นกลยุทธ์ของความพอเพียงเอง (ตารางที่ 2) องค์ความรู้พื้นฐานและหลักการออกแบบทางสถาปัตยกรรม และองค์ความรู้และกลยุทธ์จากทฤษฎีสถาปัตยกรรมที่สนับสนุนความพอเพียงดังกล่าวไว้ข้างต้น (ตารางที่ 3) โดยอาศัยเกณฑ์ที่สำคัญของเป้าหมายแต่ละด้าน ได้แก่ เพียงพอ พอประมาณ และเหมาะสม เป็นเครื่องกำกับความพอเพียง โดยนัยนี้ “เพียงพอ” หมายถึงปริมาณที่ทำให้เกิดคุณภาพชีวิตหรือความเป็นอยู่ที่ดี แต่จำเป็นต้องควบคุมให้อยู่ในระดับที่ “พอประมาณ” โดยเฉพาะการใช้ทรัพยากร คือไม่มากหรือน้อยเกินไปจึงมีนัยทั้งการลดและการเพิ่มหรือ “การทำให้เพียงพอ (make it enough)” เพื่อให้บรรลุระดับที่เพียงพอได้เสมอกัน ความพอประมาณนี้ยังเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อเป้าหมายทั้งหมดของความพอเพียงด้วย กล่าวคือ เมื่ออยู่ในภาวะที่ “มากเกินไป” ย่อมกระทบต่อสมดุลของระบบนิเวศเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร ในทางกลับกันหากเกิดภาวะที่ “น้อยเกินไป” ก็จะเป็นความขาดแคลนที่กระทบต่อคุณภาพชีวิต และทั้งสองกรณีก็ทำให้ความยุติธรรมทางสังคมถูกสั่นคลอนเกิดเป็นปัญหาสังคมตามมา ส่วน “ความเหมาะสม” มุ่งที่จะผสมผสานความกลมกลืนและเข้ากันได้กับบริบท ซึ่งถือเป็นปทัฏฐานของการกระทำที่ไม่ขัดแย้งทำลายบริบทที่สถาปัตยกรรมตั้งอยู่ทั้งธรรมชาติและวัฒนธรรมที่ต่างก็เป็นทั้งต้นทุนและสิ่งส่งเสริมคุณภาพทางสภาพแวดล้อมในการดำรงอยู่ของมนุษย์เอง โดยกระบวนการดังกล่าวนี้ จึงเป็นกรอบแนวคิดของสถาปัตยกรรมพอเพียง ดังสรุปลงในตารางที่ 4

ตารางที่ 4 ความสัมพันธ์เชิงกระบวนการและกรอบแนวคิดของสถาปัตยกรรมพอเพียง

มิติเป้าหมาย	ปัจจัยทางสถาปัตยกรรม	ปัจจัยรายละเอียด	ปัจจัยความพอเพียง	วิธีการ/ทฤษฎีสนับสนุน
ความเป็นอยู่ที่ดี (wellbeing)	ความต้องการพื้นฐาน (architectural basic need)	• ความมั่นคง ปลอดภัย • ความต้องการใช้สอย • ความสะอาดสบาย • การรับรู้/สุนทรียภาพ	เพียงพอ (enough)	Architectural design principles Vitruvian triad
ความยุติธรรมทางสังคม (social justice)	อัตภาพ (personal condition)	• ต้นทุน และเศรษฐกิจ • เทคโนโลยี • สังคม-วัฒนธรรม	พอประมาณ (moderate)	Minimalist architecture Frugal architecture Sufficiency strategy
ความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ (ecosystem integrity)	บริบท (context)			
	บริบทธรรมชาติ (natural context)	• ภูมิประเทศ • ภูมิอากาศ • แสง • ระบบนิเวศ	เหมาะสม (appropriate)	Green architecture Sustainable architecture
	บริบทวัฒนธรรม (cultural context)	• แบบแผนสถาปัตยกรรมท้องถิ่น • วัฒนธรรมท้องถิ่น • ประวัติศาสตร์ คติ ความเชื่อ • ศิลปะการก่อสร้าง/เชิงช่าง	เหมาะสม (appropriate)	Critical regionalism architecture

Source: Researcher

สรุป

จากการศึกษาทำให้เห็นว่า แท้จริงแล้วความพอเพียงเป็นประเด็นสากล ซึ่งเป็นแนวคิดที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานการรับรู้ถึงข้อจำกัดทางระบบนิเวศ และเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงจากความต้องการของมนุษย์ที่เพิ่มขึ้นไปสู่การตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานในแง่สถาปัตยกรรม ความพอเพียงนำไปใช้เป็นกลยุทธ์เพื่อจัดการพื้นที่อาคารที่มีอยู่แล้วให้ใช้งานได้เต็มศักยภาพมากขึ้น โดยหลีกเลี่ยงการสร้างใหม่ ลดการใช้ทรัพยากรส่วนเกิน และในการศึกษานี้ความพอเพียงใช้เป็นกรอบแนวคิดในกระบวนการออกแบบสถาปัตยกรรม โดยนิยามสถาปัตยกรรมพอเพียงได้ว่า คือ “สถาปัตยกรรมที่ใช้ทรัพยากรที่ว่าง วัสดุ พลังงานที่เพียงพอต่อความจำเป็นพื้นฐานทางสถาปัตยกรรม อย่างพอประมาณตามอัตภาพ และเหมาะสมกับบริบท” ซึ่งสะท้อนจากการสังเคราะห์ปัจจัยการออกแบบ กอปรด้วยปัจจัยการก่อรูปทางสถาปัตยกรรมสามประการ ได้แก่ ความจำเป็นพื้นฐาน อัตภาพ และบริบท โดยมีปัจจัยความพอเพียงกำกับ คือ เพียงพอ พอประมาณ และเหมาะสม ตามลำดับ ปัจจัยเหล่านี้สอดคล้องตามความมุ่งหมายของแนวคิดความพอเพียง ซึ่งจำเป็นต้องเป็นไปอย่างสมดุล คือสถานะที่สถาปัตยกรรมพอเพียงจะเกิดขึ้นได้แท้จริง จุดเน้นที่สำคัญคือการตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานที่สมดุลพอดีกกับการใช้ทรัพยากรเท่าที่จำเป็นเพียงพอ ขณะเดียวกันก็พิจารณาผลกระทบเชิงทำลายคุณภาพของระบบนิเวศอย่างเคร่งครัด ที่ควรเป็นไปอย่างประสานเกื้อกูลกันด้วยดี

สุดท้ายความเข้าใจต่อแนวคิดความพอเพียง รวมทั้งนิยามและปัจจัยต่าง ๆ ของการออกแบบสถาปัตยกรรมพอเพียงที่ประมวลขึ้นจากการศึกษานี้สามารถนำไปเป็นกรอบแนวคิดและตัวแบบตรวจสอบสถาปัตยกรรมที่เข้าข่ายเพื่อแสวงหาความเข้าใจที่เพิ่มพูนแจ่มชัดขึ้น และสามารถนำสู่กระบวนการออกแบบสถาปัตยกรรมที่มุ่งเน้นความพอเพียงได้อย่างเป็นระบบและสามารถคาดหวังผลได้มากขึ้น ทั้งนี้ จำเป็นต้องอาศัยการตรวจสอบ ทดลอง และพัฒนาต่อยอดในโอกาสต่อ ๆ ไปทั้งเชิงทฤษฎีและปฏิบัติ เพื่อให้แนวคิดนี้บรรลุจุดมุ่งหมายได้อย่างสมบูรณ์และอำนวยให้ระบบความสัมพันธ์แห่งการดำรงอยู่ของมนุษย์ดำเนินไปอย่างเป็นปกติสุข

References

- Al-Alwan, H., & Saleh, E. (2020). *Similarities and differences between green, sustainable and healthy building concepts*. Proceedings of the 1st international multi-disciplinary conference theme: Sustainable development and smart planning, IMDC-SDSP 2020. EAI.
<http://dx.doi.org/10.4108/eai.28-6-2020.2297889>
- Alexander, S. (2018). What would a sufficiency economy look like? In M. Ingleby & S. Randalls (Eds.), *Just enough* (pp. 117-134). Palgrave.
- Association of Siamese Architects under Royal Patronage. (2007, October-November). Bon sen thang su sthapattayakam bap phophiang. *ASA Journal*, 20-24.
- Attmann, O. (2010). *Green architecture: Advanced technologies and materials*. McGraw-Hill.
- Avery, G., & Bergsteiner, H. (2016). *Sufficiency thinking: Thailand's gift to an unsustainable world*. Routledge.
- Bierwirth, A., & Stefan, T. (2015). *Almost best friends: Sufficiency and efficiency; Can sufficiency maximise efficiency gains in buildings?*
<https://epub.wupperinst.org/frontdoor/index/index/year/2015/docId/5931>
- Brischke, Lars-Arvid, Leuser, L., Lehmann, F., Baedeker, C., Lehmann, F., & Thomas, S. (2015). *Energy sufficiency in private households enabled by adequate appliances*.
<https://scispace.com/pdf/energy-sufficiency-in-private-households-enabled-by-adequate-dpr3ihmi4i.pdf>
- Cabeza, L. F., Bai, Q., Bertoldi, P., Kihila, J. M., Lucena, A. F. P., Mata, É., Mirasgedis, S., Novikova, A., & Saheb, Y. (2022). Buildings. In P. R. Shukla, J. Skea, R. Slade, A. Al Khourdajie, R. van Diemen, D. McCollum, M. Pathak, S. Some, P. Vyas, R. Fradera, M. Belkacemi, A. Hasija, G. Lisboa, S. Luz, & J. Malley (Eds.), *IPCC, 2022: Climate change 2022; Mitigation of climate change*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781009157926.011>
- Du Pisani, J. A. (2006). Sustainable development – Historical roots of the concept. *Environmental Sciences*, 3(2), 83–96. <https://doi.org/10.1080/15693430600688831>
- Fauth, R., & Pieper, M. (2022). Designing sustainable office spaces – How to combine workspace characteristics with sufficiency strategies. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 1078, 012032. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/1078/1/012032>
- Fischer, M., Foord, D., Frecè, J., Hillebrand, K., Kissling-Näf, I., Meili, R., Peskova, M., Risi, D., Schmidpeter, R., & Stucki, T. (2023). *Sustainable business: Managing the challenges of the 21st century*.
<https://doi.org/10.1007/978-3-031-25397-3>
- Foundation of the Institute for Research and Development of Countries Based on the Philosophy of Sufficiency Economy. (2012). *Tam roi phra rajadamri su prajaya khong setthakit phophiang*. Phetcharung Printing Center.

- Frampton, K. (1983). Towards a critical regionalism: Six points for an architecture of resistance. In H. Foster (Ed.), *The anti-aesthetic: Essays on postmodern culture* (pp. 16-30). Bay Press.
- Hengrasmee, S. (2007). The study of sustainable architectural design in Thailand. *Journal of Architectural Planning Research and Studies*, 5(1), 133-154.
- HM Treasury. (2013). *Infrastructure carbon review*. <https://www.gov.uk/government/publications/infrastructure-carbon-review>
- Huber, J. (2000). Towards industrial ecology: Sustainable development as a concept of ecological modernization. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 2(4), 269-285.
- Inpuntung, V. (2007). *Pluk ruean khloi tam phuen din pak thin khloi tam sai nam*. Faculty of Architecture, Silpakorn University.
- Jungell-Michelsson, J., & Heikkurinen, P. (2022, May). Sufficiency: A systematic literature review. *Ecological Economics*, 195, 107380.
- Kamal, M. A., & Nasir, O. (2022). Minimalism in architecture: A basis for resource conservation and sustainable development. *Architecture and Civil Engineering*, 20(3), 277-300. <https://doi.org/10.2298/FUACE221105021K>
- Limpakom, Th. (2016). Architecture and sufficient economy theory. *Academic Journal of Architecture, Chulalongkorn University*, 65, 17-26.
- Linz, M. (2002). Warum suffizienz unentbehrlich ist. In M. Linz (Ed.), *Von nichts zu viel: Suffizienz gehört zur zukunftsfähigkeit*. Wuppertal Instituts.
- Mincyte, D., Kutting, G., Goldblatt, D. L., & Princen, T. (2007). Thomas Princen, The logic of sufficiency. *Sustainability: Science, Practice and Policy*, 3(1), 79-86. <https://doi.org/10.1080/15487733.2007.11907995>
- Montalbano, G., & Santi, G. (2023). Creative frugality as a sustainable circular pattern in architecture and building construction. *Engineer Proceeding*, 53(1), 9. <https://doi.org/10.3390/IOCBD2023-15206>
- Ness, D. A. (2023). Technological efficiency limitations to climate mitigation: Why sufficiency is necessary. *Buildings and Cities*, 4(1), 139-157. <https://doi.org/10.5334/bc.297>
- Ogbonnaya, I. O., Alozie, G. C., & Aneke, C. G. (2024, November). Review of minimalistic architecture. *International Journal of Research Findings in Engineering, Science and Technology*, 6(1), 104-114. <https://doi.org/10.48028/iiprds/ijrfest.v6.i1.09>
- Persson, O., & Klintman, M. (2021, March 12). Framing sufficiency: Strategies of environmental non-governmental organisations towards reduced material consumption. *Journal of Consumer Culture*, 22(2), 515-533. <https://doi.org/10.1177/1469540521990857> (Original work published 2022)
- Phanthasen, A. (2006). *Sangkhro ongkhwamru kiaokap setthakit phophiang* [A synthesis of knowledge on sufficiency economy] (2nd ed.). Thailand Research Fund (TRF).
- Princen, T. (2005). *The logic of sufficiency*. The MIT Press.
- Raworth, K. (2017). *Doughnut economics: Seven ways to think like a 21st-century economist*. Chelsea Green.

- Research and Country Development Based on the Sufficiency Economy Philosophy Institute Foundation.
- (2012). *Tam roy phra rajadamri su pratchaya setthakit phophiang*. Phetcharung Printing Center.
- Sachs, W. (1993). Die vier E's: Merkposten für einen massvollen wirtschaftsstil. *Politische Ökologie*, 11(33), 69-72. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bsz:wup4-opus-668>
- Sandberg, M. (2021, April 15). Sufficiency transitions: A review of consumption changes for environmental sustainability. *Journal of Cleaner Production*, 293, 126097. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.126097>
- Schneidewind, U., & Zahrnt, A. (2014). *The politics of sufficiency - Making it easier to live the good life*. <https://doi.org/10.14512/9783865818911>
- Sijakovic, M., & Peric, A. (2021). Sustainable architectural design: Towards climate change mitigation. *Archnet-IJAR: International Journal of Architectural Research*, 15(2), 385–400. <https://doi.org/10.1108/ARCH-05-2020-0097>
- Silpasai, D. (2009). Sathapattayakam phophiang koranee suksa: Sim phuen thin Isan nai khett wattanadham Thai-Lao. *ASA Journal*, 90-105.
- Somdet Phra Buddhaghosacariya (P. A. Payutto). (2023). *Setthasat naeo phut* (21st ed.). Wat Nyanavesakavan.
- Sorrell, S. (2009). Exploring Jevons' Paradox. In H. Herring, S. Sorrell (Eds.), *Energy efficiency and sustainable consumption: The rebound effect* (pp. 136–164). Palgrave Macmillan.
- Spengler, L. (2016). Two types of 'enough': Sufficiency as minimum and maximum. *Environmental Politics*, 25(5), 921–940. <https://doi.org/10.1080/09644016.2016.1164355>
- United Nations. (1987). *Report of the world commission on environment and development: Our common future*. UN.
- Zheng, Z., Schmidt R., III, & Richards, S. (2023). Re-Interrogating critical regionalism. *Architecture and Culture*, 11(3–4), 327–352. <https://doi.org/10.1080/20507828.2024.2431454>
- Zimmermann, P., & Firat, F. (2024). *Building sufficiency – Five measures for an unerring and just transition of the building sector*. In eceee 2024 summer study on energy efficiency: Sustainable, safe & secure through demand reduction (pp. 585 – 593). Center Parcs Lac d'Ailette, Chamouille, France.